EBÛ İSHÂK-I ŞİRÂZÎ (İbrâhim bin Ali)

Meşhûr âlimlerden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Yûsuf'dur. Künyesi Ebû İshâk-ı Şîrâzî olup "Cemâlüddîn", "Şeyh-ül-İslâm" ve "Şeyh-ül-İmâm" lakabları ile tanınmaktadır. 393 (m. 1003) senesinde, İran'ın köylerinden biri olan Fîrüz-âbâd'da doğdu ve orada büyüdü. Fîrûz-âbâd'ın, Hârezm şehirlerinden birisi olduğu da söylenmektedir. Şîrâz'a gelerek; Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Beydâvî, Ebû Ahmed Abdülvehhâb bin Muhammed bin Emîn, Ebü'l-Kâsım Mensûr bin Ömer el-Kerhi gibi birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. Kâdı Ebû Tayyib-i Taberî ile ilim meclislerinde bulundu ve ondan çok faydalandı. Onun ilim meclisinde nâiblik yaptı, bulunmadığı zamanlarda ders verdi. Kâdı Ebû Tayyib, onu kendisine yardımcı seçti.

Bağdad'daki Şafiî âlimlerinin en büyüğü olduğu için, kendisine "Şeyh-ül-İmâm" ve "Şeyh-ül-İslâm" denirdi. Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk tarafından kurulan Nizâmiyye Medresesi'nde, ilk defa müderrisliğe ta'yin edilmişti. Açılışta hazır bulunmadığı için, bunun yerine "Şâmil" kitabının sahibi Ebû Nasr İbni Sabbâg az bir müddetle orada müderrislik yaptı. Sonra bu teklifi kabûl edip, Nizâmiyye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi ölünceye kadar bu vazîfede kaldı. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Çok faydalı kitaplar yazdı. Çok ibâdet ederdi. Zühd, vera' ve takvâ sahibiydi. Herkes tarafından ta'zîm ve hürmet edilen, kadrü kıymeti bilinen büyük bir âlimdi Fıkıh, usûl, hadîs ve daha birçok ilimlerde zamanının en büyük âlimi idi. 476 (m. 1083) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmibirinci gecesinde Ebü'l-Muzaffer bin Reîs-ür-rüesâ'nın evinde vefât etti. Cenâzesini, Ebü'l-Vefâ bin Ukayl el-Hanbelî yıkadı.- Hilâfet merkezinde, Bâb-ül-Firdevs'de cenâze namazı kılındı. Namazında halife Muktedi bi-emrillah da bulundu. Namazını Ebü'l-Feth Muzaffer İbni Reîs-ür-rüesâ kıldırdı. Sonra ikinci kerre Câmi-i Kasr'da namazı kılındı. Bâb-ı İbrâz'da en-Nâhiye hazretlerinin türbesine yakın bir yere defn edildi. Şâirler, onu hayâtında ve vefâtından sonra birçok şiirlerle medh ve sena ettiler. Vezir Tâc-ül-mülk, onun için bir türbe ve yanında bir medrese yaptırdı.

Her ilimde büyük bir âlim olan Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fıkıh ilminde az rastlanan bir ilme sâhib oldu. Çok

eser yazdı. Zamanının Şafiî âlimlerinin şeyhi, İmâmı (üstadı) oldu. İran'da iken, Ebü'l-Ferec bin Beydâvî'den, Basra'da el-Cevzî'den ve sonra Bağdad'a gelip yüksek âlimlerden olan hocası Ebû Tayyib-i Taberî Tâhir bin Abdullah'dan ve onun meşhûr olan hocalarından fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Gâlib el-Hârezmî'den, Hâfız Ebû Bekr el-Berkânî'den, Ebû Ali Hasen bin Ahmed bin İbrâhim bin Şâzân el-Bezzâr'dan, Ebû Tayyib-i Taberî'den; Ebü'l-Ferec Muhammed bin Abdullah el-Harcûşî eş-Şîrâzî'den ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Kendisinden de; Hatîb-i Bağdadî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebî Nasr el-Humeydî, Ebû Bekr bin Hâdıbe, Ebü'l-Hasen bin Abdüsselâm, Ebü'l-Kâsım bin es-Semerkândî, Ebü'l-Bedr bin el-Kerhî ve daha başkaları hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İmâm-ı Sübkî'nin "Tabakât"ında ve Taşköprüzâde Ahmed bin Mustafâ "Miftâh-üs-se'âde ve misbâh-üs-siyâde fî mevzûât-il-ulûm" isimli eserinde onun hayatı hakkında geniş bilgi vardır.

Ebû İshâk-ı Şîrâzî'ye "Şeyh-ül-İmâm" ve "Şeyh-ül-İslâm" gibi lakâblar verilmiş olup, değerli kitapların sahibi idi. Kitaplarının her biri, güneş gibi dünyânın her tarafında parlamakta, tasniflerini görenler, fazilet ve üstünlüğünü ikrâr ve i'tirâf etmektedir.

İlk tahsiline Fîrûz-âbâd'da başladı. Orada kendisinden ilim aldığı hocalarının ilki; Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer eş-Şîrâzî oldu. Bu beldede, imkânı ölçüsünde elde ettiği ilimleri daha çok arttırmak için, 410 (m. 1019) senesinde Şîrâz'a geldi ve onyedi sene orada yaşadı. Bu arada Gandecâm'a gitti. Her iki şehirde ve diğerlerinde kaldığı sürede, birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. Şîrâz'da ve Gandecân'da Ebû Ahmed Abdurrahmân bin Hüseyn el-Gandecânî ve Şîrâz'da Ebû Abdullah el-Beydâvi ve Ebû Ahmed Abdülvehhâb bin Muhammed bin Ramin el-Bağdâdî, ilim aldığı âlimlerdendir. Bu iki âlim Bağdadlı âlimlerin üstâdlarındandı. O, bu ikisinden iki merhalede ilim öğrenmişti. Önce, Şîrâz şehrinin hatîb ve müftî vekîllerinden olan Ebû Abdullah el-Celâb'tan ders okudu. Bu arada Dâvûd-i Zâhirî'nin mezhebinden olan Ebü'l-Ferec-i Fâmî eş-Şîrâzî ile karşılaştı. Genç yaşında olduğu hâlde, onunla ilmi münâzaralarda bulundu. Çünkü O, "Tabakât"ında "Ben, Şîrâz'da küçük olduğum halde, onunla münâzara etmiştim" dedi. Bu hâdise, onun cedel ilminde, daha o yaşlarda alışkanlık, kazandığına delâlet etmektedir.

Ondan sonra ilim öğrenmek için Irak'a, doğru hareket etti. Önce Basra'ya gitti. Oradaki fâkihlerden ders okudu. El-Hûzî bunlardandır. Sonra Bağdad'a gitmeye niyet etti. 415 (m. 1024) senesinde, 22 yaşında iken Bağdad'a gelip hemen ilim öğrenmeye başladı. Gittiği şehirlerde ve köylerde, daha önce gördüklerinden olan bir ilmî çevre ile karşılaştı. Orada, Şafiî mezhebini öğretip yayan büyük fakîhlerle buluştu. Bunlardan ba'zıları; eş-Şîrc-il-faradî el-Hâsib, İbn-i Ramin, Ebû Abdullah el-Beydâvî, Mensûr bin Ömer el-Kerhî'dir. Onun bu devirdeki hocalarının en büyüğü, Ebû Tayyib et-Taberî'dir. Kendisi bu hocası hakkında diyor ki: "Gördüğüm kimseler içinde, ondan daha çok çalışkan olan bir kimseyi, daha çok tahkîk yapanı ve görüşü ondan daha iyi olan birisini görmedim." Hocalarının arasındaki yeri husûsunda bunu, "Kazvînî" adı ile meşhûr olan Ebû Hatim Mahmûd bin Hasen et-Taberî ta'kib eder. Bunun hakkında da: "İlim için yaptığım seyahatlerde, ondan ve Kâdı Ebû Tayyib et-Taberî'den faydalandığım gibi, başka kimseden faydalanamadım" dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fıkıh ilmini, ez-Zücâcî'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer eş-Şîrâzî'den ve başka âlimlerden öğrendiği gibi, usûl ilmini de, Ebû Hâtim'den okumuştu. Hadîs ilmini de, Ebû Bekr el-Berkânî ile Ebû Ali bin Şâzân'dan öğrendi. Şafiî âlimlerinin yanında; başka ders halkalarında da bulundu. O, Hanbelî âlimlerinden Kâdı Ebû Ali el-Hâşimî hakkında diyor ki: "Ben, onun ders halkasında bulundum ve ondan istifâde ettim".

Ebû İshâk, kısa zamanda hocası Ebû Tayyib et-Taberî'nin takdîrine ve i'timâdına mazhar oldu. Hocası onun, kendisinin bulunmadığı zamanlarda talebelerine ders vermesine izin verip yardımcı seçti. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin ilimle meşgûliyeti, şaşılacak derecede, akıllara durgunluk verecek ölçüde idi. Meselâ her dersi bin defa tekrar edip sağlamlaştırırdı. Bu zamandaki hâlini, kendisi şöyle anlatır: "Her kıyâsı bin defa tekrar eder, onu bitirince diğer bir kıyâsa geçer, onda da bu minval üzere meşgûl olurdum. Her dersi bin defa tekrar ederdim. Bir mes'eleye dâir şâhid, delîl olacak bir beyit olursa, o beytin bulunduğu kasidenin tamamını ezberlerdim." Bu ise, ancak tedbirli davranmak ve iyi öğrenmek için olan bir arzu, istek idi. Yine kendisi anlatır: "Bir kerre, zeytinyağlı fasulye yemek istedim. Hemen vazgeçip, ben ders ile meşgûl iken

onu yemek akıllı işi değildir, diye düşündüm.” Ebû İshâk, hocası Ebû Tayyib et-Taberî’nin kendisinin mescidlerden birinde ders vermesini istedikten sonra, on beş seneye yakın Bağdad’da kaldı. Bâb-ı Merâtıb’da bulunan bir mescidde ders vermeye başladı. Onun bu tedrisât işi, Bağdad’da meşhûr olmakla kalmayıp, şöhreti çeşitli memleketlere de yayıldı. Dörtbir taraftan gelen ilim talebeleri, onun huzûrunda olgunlaşır, ilim ve hâl sahibi olurlardı. Kara ve deniz yolu ile fetvâ sormaya gelenler, onun meclisinde toplanırlardı. Fıkıh denizinin dalgaları, onun huzûrunda yarılır ve yayılırdı. Kendileri için fıkıh elbisesini uygun görenler, onun huzûrunda bulunduktan ve onun ilmini gördükten sonra, bu elbiseye lâyık olmadıklarını anlayınca, utanırlardı. Bu elbise, ancak bu büyük üstada biçilmiş idi. Herkes ona uyardı, öyle bir dereceye varmış idi ki, onun fıkıhda İbn-i Süreyc’in derecesine çıktığını söylerlerdi. İlim, vera’ ve zühd bakımından, anlatanların anlatmasından daha meşhûr, önceki ve sonraki hâllerinden beyân edilenlerden daha üstün idi. Zamanının bir güneşi gibi, herkesin yolunu aydınlatıyordu. Gecelerini ibâdetle ve teheccüd (uyanıklık) namazı ile geçirirdi. Allahü teâlâya yalvarsa, duâ ve münâcaatta bulunsa, duâsı kabûl olurdu. Talebelerinden bir çoğu, halîfe tarafından kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfelerine ta’yîn edilmişti.

O, daha hocası Ebû Tayyib et-Taberî hayatta iken, zamanındaki Şafiî fakîhlerinin en büyüklerinden oldu. Fıkıh ve usûl-i fıkhda, ilm-i hılâf mes’elelerinde ve cedel ilmindeki şöhreti her yere yayıldı. Hocası, ilmî münâzaralarda ileri sürdüğü delîllerde ona çok i’timâd ederdi.

Büyük Şafiî âlimi ve Kâdı’l-kudât olan Ebû Abdullah Hüseyn bin Ca’fer bin Mâkûlâ, 447 (m. 1055) senesinde vefât edince, halîfe Kâim bi-emrillâh’ın görevlileri, Ebû İshâk-ı Şîrâzî’ye gidip, halîfenin kendisini Kâdı’l-kudât (Temyiz reîsi) ta’yîn etmek istediğini bildirdiler. O, râzı olmadı.

Gelenler kabûle zorlamaya çalıştı. O, yine bu mes’ûliyeti ağır işten kaçındı. Gelenler, onun bu vazîfeyi kabûl etmesine kadar ısrar edilmesi husûsunda, halîfeden kat’î talimat almışlardı. Israr çok olunca, Ebû İshâk halifeye bir mektûp yazarak: “Kendini helak etmen, sana kâfi gelmedi mi? Hattâ kendinle beraber beni de mi helak etmek istiyorsun?” dedi. Halife buna çok üzüldü ve: “İşte âlimler böyle olsun! Çok şükür, zamanımızda kendisine kadılık vazîfesi verilebilecek ve bundan yüzçeviren birisi vardır. O, bunu istemedi ve biz de affettik” dedi.

Bağdad’da yaygın olan âdetlerden birisi şuydu: Birisi vefât ettiği zaman, yakınları yapılan ta’ziyeyi mescidde kabûl ederlerdi. Bunlar mescide gelip oturur, herkes de gelip ta’ziyede bulunur ve günlerce buna devam edilirdi. Burada Kur’ân-ı kerîm okunmasından veya âlimler arasında ilmî münâzaradan başka birşey yapılmazdı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî’nin hocası Ebû Tayyib’in hanımı vefât ettiği zaman, ta’ziye için gelenlerin arasında Hanefî âlimlerinin büyüklerinden kadı Ebû Abdullah es-Saymerî de hazır bulunmuştu.

Orada bulunan insanlar, onunla ikisi arasında bir fıkhî mes’ele hakkında münâzarada bulunmalarını istediler. Saymerî, bundan özür dileyerek insanlara dedi ki: “Ebû Abdullah-i Dâmegânî gibi bir talebesi olan kimse için, konuşmaya ne hacet var? işte o, hazırdır. Kim konuşmak isterse dilediğini yapsın!” Kâdı Ebû Tayyib de: “İşte bu da, benim yerime geçen talebelerimden Ebû İshâk’dır” dedi. Böylece hocası, onun büyüklüğünü herkese anlatmak istedi.

Hocası Ebû Tayyib et-Taberî’nin 450 (m. 1058) senesinde vefâtından sonra, Ebû, İshâk, Şafiî mezhebinin fakîhleri arasında bir sabah yıldızı gibi parlamaya başladı. Hiçbir kimsenin onun karşısında durması mümkün değildi. Bâb-ı Meratıb’daki mescidinde ders vermeye başladı. Nihâyet, ilmi ve âlimleri çok seven ve Ebû İshâk’a ayrı bir sevgisi olan Nizâm-ül-mülk, onun ders okutması için Bağdad’da bir medrese inşâ ettirdi. Medresenin inşâatına 457 (m. 1065) senesi Zilka’de ayında başlandı ve 459 (m. 1067) senesi Zilka’de ayının 27. günü tedrisâta açıldı. Vezir Nizâm-ül-mülk, medreseyi inşâ edip müderrisliğini ona teklif edince, çekinerek kabûl etti. Bunun üzerine Nizamiye Medresesi’ni ilk defa tedrisâta başlatmak için ilk müderris olarak ta’yini yapıldı. Medresenin idâresi ile vazîfeli Ebû Sa’d el-Kâşî, açılış gününde bulunmak üzere, çok sayıda insanın toplanmasını temin etmişti. Çeşitli kimselerden binlerce halk, ilk dersi dinlemek üzere hazır oldu. Ebû İshâk-ı Şîrâzî ise, müderrislik yapma vazîfesini kabûl ettiği halde, ortalıkta görünmedi. Bulunup getirilmesi çok istendi ise de, mümkün olmadı. Çünkü açılışa gelirken yolda bir gençle karşılaşmış, genç de ona: “Ey efendi Medresede ders vermeyi istiyor musun?” demişti. O da “Evet!” deyince, “Bu gasb edilmiş yerde nasıl ders verirsin?” diye ona sitem etti. İşte o ânda Şeyh Ebû İshâk’ın niyeti

değişti ve açılışta hazır bulunmadı. Uzaklaşıp gitti. Ebû İshâk'ın gelip derse başlamasını beklemekten, insanlar çok sıkıldı. Medrese Başkanı Ebû Sa'd el-Kâşî, tedrisâtın başlaması için, orada hazır bulunan Ebû Nasr İbni Sabbâg'a, müderrislik rütbesi verilerek ders vermesini istedi. Bu karardan asla dönülmeyeceğini, artık hep kendisinin ders vereceğini söyledi. Durumu da halîfeye bildirdi. İbn-i Sabbâg da onun bu sözüne i'timâd edip kabûl etti. Bu esnada orada toplanmış bulunan bütün halk dağılmıştı, İbn-i Sabbâg İse, Ebû İshâk-ı Sîrâzî'nin gecikmesinden çok sıkıldı ve o ânda ne yapacağını şaşırdı. Medreseye fıkıh ve diğer ilimleri öğrenmek için gelenlerden herbirine, hergün dört rıtl (1,6 kg.) ekmek ücreti ödendi. Çünkü bu medrese, fakir olup ilim öğrenmeleri sebebiyle geçimlerini temin edemeyen kimseler için yaptırılmıştı. Tam bu sırada Ebû İshak, Bâb-ı Merâtıb'daki mescidinde ortaya çıkıp, âdeti üzere orada ders vermeye başladı. Bütün insanlar, onun yanında toplanıp, herkesi oraya da'vet ettiler. Onu medh ve sena ettiler. Kendisinin niçin böyle yaptığını soranlara dedi ki: "Bu medresede oturup ders vermekten hoşlanmadım. Çünkü medrese yapılırken, bu işle görevlendirilmiş olan Ebû Saîd el-Kâşî, birçok kimsenin mülküne, rızâları olmadan el koymuş, çok yeri yıkıp bozarak medrese binasını yaptırmıştı. Bu durumu bildiğim için, çok üzülmüştüm."

Ebû İshâk'ın mescidindeki talebeleri, açlık sıkıntısı ile karşılaşıp, kendilerinde bir gevşeklik, bıkkınlık baş gösterdi. Müderrisliği kabûl etmemesinden dolayı" kendilerinde hâsıl olan bu bıkkınlık ve İbn-i Sabbâg'ın da onun yerine ders vermesi sebebiyle olan durumlarını, hocaları Ebû İshâk'a bir mektûp ile bildirdiler ve "Eğer bu vazîfeyi kabûl edip, böyle davranmaktan vazgeçmezseniz, hâlimiz daha perişan olacak" dediler. Çünkü talebelerinin çoğu fakir kimselerdi. O da, talebelerinin kalblerini sevindirmek ve bıkkınlık hâllerini teskin etmek için, onların bu ricasını kabûl etti. Talebeler de, İbn-i Sabbâg müderrislikten ayrılıp, hocalarının ders vermeye başlamasına kadar uğraşıp, gayret gösterdiler. Nizâm-ül-mülk, Ebû İshâk'ın bu medresede ders vermek istememesinin sebebini anlayınca, derhal medresesinin hizmetiyle görevlendirdiği Ebû Saîd el-Kâşî'ye sitem ederek ve onu kınayarak bir mektûp yazıp dedi ki: "Bu medrese kimin için yapılmıştır? Ebû İshâk'ın orada ders vermesi için yapılmıştır. Derhal onun tedrisâta başlamasını temin et" Ebû Saîd, ona gelip mektûbu gösterdi. Fakat Ebû İshâk hiçbir cevap vermedi. O da, hükümet merkezine gidip, durumu bir mektûpla, halifeye bildirdi. Adamlarından birini de Ebû İshâk'a gönderip; "Hâlimizi anladın. Senin bu medreseye gelip ders okutmamanın bütün sorumluluğunun bana yükletilmesinden korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Ebû İshâk, elinde büyük bir tuğla olduğu hâlde çıkıp geldi ve vazîfeye başladı. Zilhicce ayının başında Cumartesi günü ders vermeye başladı. Ders verirken, getirdiği tuğlanın üzerinde otururdu. Namaz vakti gelince, oradan çıkar, yakındaki mescidlerden birinde namazını kılardı. Çünkü medresenin yerinin gasb edilmiş olması şüphesi vardı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî ders vermeye başlayınca, İbn-i Sabbâg 20 gün devam ettiği bu vazîfeden ayrıldı. Ebû İshâk da, vefâtına kadar ders verip, ilme çok hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi.

Ebû Ali Makdîsî diyor ki, "Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin vefâtından sonra onu rü'yâmda gördüm ve; "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sordum. Cevâbında dedi ki: "Bu Nizâmiyye Medresesi hakkında soruldum. Eğer bu medresenin yapılma maksadına riâyet edip orada ders vermeseydim, elbette helak olanlardan olurdum."

Birgün Nizâm-ül-mülk, kendisinin yaptığı hayır ve hasenatı, insanlara ikram ve iyiliklerini, günahlardan sakınmasını, Allahü teâlânın emirlerine yapışmasını anlatıp, yüksek âlimlerden yaptıklarının İslâmiyete uygunluğu hakkında fetvâ istedi. Bütün âlimler cevâbında: "Bu yapılanların hepsi doğrudur. Cennete girmenize vesiledir" diye yazıp, onun hakkındaki iyi düşüncelerini bildirdiler. Nizâm-ül-mülk, âlimlerin kendisi hakkındaki şahitliğini görüp yazılarını okuyunca: "Bunlarla benim kalbim rahat olmadı. Ancak, büyük âlim Ebû İshâk-ı Sîrâzî de bunu yazar ve hakkımda diğer âlimler gibi şehâdette bulunursa, inanırım" dedi. Şeyh Ebû İshâk'a başvurduklarında o da: "Hasen (ya'nî Nizâm-ül-mülk), zulüm mevkiinde bulunanların" hayırlısıdır" diye yazdı. Nizâm-ül-mülk, bu zâtın yazısını okuyunca "Şeyh doğru söylemiştir. Doğru cevap, işte budur!" dedi. Nizâm-ül-mülk vefât edeceği zaman vasıyyet edip, Ebû İshâk'ın fetvâsının sûretini kefenine bağlanmasını istedi. Bu isteği yerine getirildi. Sonra sâlih bir zât, rüyasında Nizâm-ül-mülk'ü görüp hâlini sordu. O da cevâbında: "Allahü teâlâ bütün günahlarımı bağışladı ve: "Bu ihsânımız, senin hakkında Ebû İshâk'ın, hayırlı diye yazmasındandır" buyurdu" dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin, Allahü teâlâ katındaki derecesinin yüksekliği bu menkıbeden de anlaşılmaktadır.

Birgün Bistâm şehrine gelmişti. Kendisine: “Sûfilerden filan kimse, sizi ziyârete geldi” dediler. Bu Sûfî’nin, Sehlekî adında meşhûr ve büyük bir velî olduğunu söylemişlerdi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî, bunu duyunca derhal yerinden kalkıp, onu karşılamaya gitti. Bu zâtın gösterişli bir ata binmiş ve talebeleri ile birlikte geldiğini gördü. Tasavvuf ehlinden büyük bir zât olan bu kimseye: “Şeyh, Ebû İshâk, sizi karşılamağa geldi” dediler. O zât bunu duyunca, hemen atından inip, Ebû İshâk’a ta’zîm ve hürmet etmeye başladı. Şeyh Ebû İshâk da, onun elini ve elbiselerinin eteğini öptü. O büyük zât da, Ebû İshâk’a “Ey efendim! Beni, perişan eyledin. Artık ben, sizinle gelemem. Siz yine olduğunuz, ya’nî konakladığınız yere dönünüz!” dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî de, onun bu sözünü emir kabûl edip yerine döndü. Sonra o zât, Ebû İshâk’ın bulunduğu yere gitti. Ebû İshâk, o zâtın önünde oturup, her biri diğerine ta’zîm ve hürmetle, anlatılamıyacak kadar edepli ve saygılı hareket ettiler. Sonra bu zât, iki mendil çıkardı. Birinde bir miktar buğday vardı. “Bu buğdaylar, büyük velî Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinden gelmektedir” dedi. Diğerinde ise tuz vardı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî de, bunları alıp muhafaza etti. Sonra bu zât veda edip gitti. (Bu hâdise, tasavvuf ehli olan evliyânın büyükleri ile, âlimlerin birbirlerine ne kadar ta’zîm ve hürmet ettiklerini göstermektedir. Dinine son derece bağlı olan, hevâ ve hevesine tâbi olmayan, ilim, fazilet ve ihlâs sahibi olan bütün müslümanların birbirlerini çok sevmesi her zaman mümkündür. Zâten her müslümanın, birbirini Allah rızâsı için çok sevmesi, buğz (düşmanlık) yapmaması, birbirinin dedikodusunu yapıp aleyhinde konuşarak çekiştirmemesi, dînimizde emredilmiştir. Hakîkî bir müslüman, herkesle iyi geçinir ve kendisi ile iyi geçinilir. Kibirli değil, son derece alçak gönüllüdür. Kimse ile münâkaşa etmediği gibi, başkalarının kalbini de kırmaz, iffetli, cömert, şefkatli ve iyi niyetlidir. Kimseye hile, hıyânet ve kötülük yapmaz. Böyle şeyleri düşünmez bile. Kötü huylardan hiçbiri kendisinde bulunmaz. Buna karşılık, bütün iyi huylar kendisinde toplanmıştır. Böyle olan kimseler, dünyâda rahat ettikleri gibi, âhırette de rahat ve huzûr içinde olurlar.)

Ebû İshâk-ı Şîrâzî’nin ilmi, menkıbeleri ve yüksek hâlleri sayılamıyacak kadar çoktur. Zamanının büyük âlimleri ile birçok ilmî münâzaraları olmuştur. Îmâm-ül-Haremeyn Ebü’l-Me’âlî el-Cüveyni ile olan münâzaraları “Tabakât-ı Şâfiiyye” kitabında yazılıdır. Onun talebeleri ve kendisi ile arkadaşlık yapıp yetişenler oldu. Onlardan kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfesine ta’yin edilenleri çoktu. Haydar bin Mahmûd bin Haydar eş-Şîrâzî anlatıyor Şeyh Ebû İshâk’tan işittim. Diyordu ki; “Horasan taraflarına gitmiştim. Uğradığım her beldenin ve her köyün, ya kadısının veya müftîsinin yahut da hatîbinin talebelerimden veya ilim arkadaşlarımdan olduğunu gördüm.”

İlimde, hitâbette ve münâzaralardaki fesahat ve belagatı darb-ı mesel hâline gelmişti. Vera’, zühd ve takvâsı anlatılamayacak kadar çoktu. Zamanındaki şâirlerden Sellâr el-Ukaylî, onun fesâhattaki ve münâzaradaki üstünlüğünü şiirleriyle medhetti. Cedel ilminin bütün inceliklerine vâkıf olan ve bu ilimde asrının âlimleri arasında, hiçbir noksanlığı bulunmayan bir dolunay gibi olup, en önde bulunuyordu.

Vera’ ve takvâdaki sağlamlığına gelince; o bütün müttekîler gibi, Selef-i sâlihînin büyüklerinin yolunda idi. Onun vera’sını kelimelerle anlatmak ve bunun evvelini ve sonunu sınırlamak mümkün değildir, ibâdetinin çokluğunu, secdelerde yüzünün renginin değişmesini kimse inkâr edemezdi. Bütün gecesini ibâdetle, Kur’ân-ı kerîm okumakla geçirirdi. Nitekim “Müzehheb” kitabının her faslını tamamladığı zaman iki rek’at namaz kılardı. Zühdü o kadar çoktu ki, birgün mescidde unuttuğu ve kendisinin de o günkü nafakası olan bir dinârı (4.8 gr altını), geri döndüğünde yerinde bulduğu hâlde, belki başkasınındır diye düşünüp, almaktan vazgeçti. Bu zühd ve vera’, onun zamanında başka birisinde görülmedi. Sanki o, zamanındaki bütün insanların zühdünü kendinde toplamış, bu zühd onun” süsü olmuştu. Bunda bir eşi, benzeri yoktu.

Ebû İshâk’ın bedeni zayıf ve ince idi. Kuvvetli bir hafızaya sahip olan zekî bir kimseydi. Ders okumak ve ilim tahsil etmek için çok gayret sarf ediyordu. Yemeği ve elbisesi çok azdı. Aza kanâat eder ve fakirliğe sabrederdi. Kâdı Ebü’l-Abbâs el-Cürcânî ve diğer arkadaşları diyorlar ki, “Ebû İshâk-ı Şîrâzî, dünyalık olarak hiçbir şeye mâlik değildi. Hattâ o hâle geldi ki, bir günlük yiyeceğini ve giyeceğini bulamadığı zamanlar olurdu. Birgün biz ona gelmiştik. Hükümdârın bağışladığı küçük binada oturuyordu. Bizim için yarım doğrulmuştu. Çünkü, üzerindeki elbisenin küçüklüğünden ve bir yerinin açılıp görülmesinden çekindiği için böyle hareket etmişti.” O, uzun müddet bir şey yemediği zaman, bakla satan bir dostuna gelirdi. O da onun için hazırladığı bakla suyu ile ekmeği ıslayıp tirit yapıp yedirirdi. Nice zaman böyle gelir ve yemek ihtiyâcını giderirdi. Bir keresinde bakla bittiğinde gelmişti. Ebû İshâk durup: “Hâlimize şükür” deyip geri döndü.

Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Bürûcirdî anlatıyor: “Birgün Ebû İshâk, talebelerinden birine: “Bana üzüm ve hurma pekmezi satın alman husûsunda seni vekîl ettim” dedi. O da gidip, fâsid bir alış-verişte bulundu. Ebû İshâk, böyle şüpheli satın alınan üzüm ve hurma pekmezini yemedi.”

Kâdı Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbâkî el-Ensârî anlatıyor Birgün Ebû İshâk-ı Şîrâzî’ye birçok mes’ele hakkında fetvâ sormaya gitmiştim. Onu yolda yürürken gördüm ve selâm verdim. Ekmek satan bir dükkana girdi. Ondan kalemini istedi. O hâlde iken, suâlimin cevabını hemen cebinde taşıdığı mürekkeb ile yazıp istediğim fetvâyı bana verdi”

Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fakir bir kimse olup, Nizâmiyye Medresesi’nde ders vermeye başlamasından sonra da fakirliği devam etti. Talebelerini çok severdi ve “Benden bir mes’ele okuyan kimse, benim evlâdım sayılır” derdi Fakirliği sebebiyle hacca da gitmemişti. Nizâm-ül-mülk’e yakın olmasına rağmen maddî bakımdan hâlinde bir değişiklik olmadı. Mala, paraya hiç düşkün değildi. El-Mâhânî diyor ki: “Onun bir yiyecek ve binek almaya yetecek kadar malı yoktu. Fakat isteseydi, onu el üstünde tutarak taşırlardı.”

Ebû İshâk, Horasan’a gelince hemen Nişâbûr’a geçmişti. Bunun Sebebi de, halîfe Muktedâ billâh’ın Ebü’l-Feth bin Ebü’l-Leys tarafından onun aleyhine kışkırtılmasıydı. Halife, Ebû İshâk’ı çağırıp bizzat kendisiyle görüştü. Şikayete sebeb olan hâdiseyi bizzat kendisinden dinledi. Çünkü, belde halkına onun sebebiyle eziyet edilmişti. Bu sebepden halife de, onun sultânın karargâhına gitmesini ve hâlini de Selçuklu sultânına ve veziri Nizâm-ül-mülk’e anlatmasını emretmişti. Şeyh Ebû İshâk, halifenin hizmetçilerinden Cemâl-üd-devle Afif ile beraber yola çıktı ve hâlini arzetti. Böylece hakkındaki dedikodular son buldu.

Ebü’l-Hasen-i Hemedânî anlatıyor:

“Ebû İshâk-ı Şîrâzî’nin şöhreti o kadar çok yayılmıştı ki, gittiği her yerde ve girdiği her şehirde, şehrin bütün insanları ve çocukları onu karşılamağa çıkarlardı. Kaldığı yerlerde, içinde olduğu mahfelin direklerine ellerini sürerler, na’lınlarının (ayakkabılarının) toprak ve tozunu alır, şifâ ve bereketlenmek için saklarlardı. San’at sahipleri, meta’larını, âlet ve edevatını ayaklarının tozuna sürerlerdi. Tatlı, meyva, yiyecek, giyecek, kumaş ve pamuk gibi neleri varsa üzerine saçarlar, bütün halk da onun başına üşüşürdü. Kendisi de bu hale çok te’accüb eder, hayret içinde kalırdı. Konaklama yerine gelince, eshâbına iltifât edip: “Ey dostlarım, ey kardeşlerim! Bugün başınıza düşen, o sayısız güzel eşyalardan elinize ne geçti ve herkese ne kadar düştü?” derdi.”

Bu seyahatlerinde ona arkadaşlık yapıp, ilminden istifâde eden birçok âlim olmuştur. Bunlardan Fahr-ül-İslâm eş-Şâşî, “Umde” kitabının sahibi Hüseyn bin Ali et-Taberî, İbn-i Beyân el-Meyânci, Ebû Muâz, el-Bendelinî, Ebû Sa’leb el-Vâsıtî, Abdülmelik eş-Şâbürhuvâstî, Ebü’l-Hasen el-Amidî, Ebü’l-Kâsım ez-Zencânî, Ebû Ali el-Fârikî, Ebü’l-Abbâs bin er-Rutâbî gibi birçok âlimler ondan istifâde ettiler.

Ebû Bekr eş-Şaşî diyor ki, “Şeyh Ebû İshâk, asrının âlimlerine, Allahü teâlânın bir hucceti, senedi idi.”

İmâm-ı Mâverdî diyor ki, “Ebû İshâk gibisini görmedim, İmâm-ı Şafiî onu görseydi, elbette beğenirdi”

Hanefî âlimlerinden el-Muvaffak diyor ki, “Ebû İshâk, fıkıh âlimleri arasında mü’minlerin İmâmı, en önde geleni idi. Onda bulunan hasletlerin hepsi, ilmiyle amel eden âlime örnek oldu. Bunun için, ilim ve amel bakımından olan üstünlüklerin hepsi onda toplanmıştı. Bu sebeple yüksek bir yolda idi. Herkes tarafından sevilirdi. İnsanlar arasındaki yaşayışına ve ahlâkına sû-i zânda bulunarak bir kusur isnâd etmeye kimsenin gücü yetmezdi.”

Talebeleri sayılamıyacak kadar çoktur. Birçok yerlere yayılmışlardı. Abbasi devletinin sınırları içinde bulunan İran’ın birçok şehirlerinde ve köylerinde kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfesi yapanların çoğu bunun talebelerinden olmuştur. Bunlardan ba’zısının isimleri “Tabakât” kitaplarında sayılmaktadır. Zâten Nizâm-ül-mülk, Şafiî mezhebinin yayılması ve bunu da Ebû İsbâk-ı Şîrâzî’nin yapmasını isteyerek, Nizâmiyye Medresesi’ni yaptırmış ve böylece binlerce talebeyi yetiştirmiştir. Çok kısa bir zamanının dışında, vefâtına kadar bu medresede hep talebe okutmuştur. Daha önce Bâb-ı Merâtıb’daki mescidinde yüzlerce talebe yetiştirmişti.

Eserleri: Çok eser yazmıştır. Bunlardan başlıcalarının isimleri şunlardır:

1. El-Mühezzeb fil-müzehheb: Keşf-üz-zünûn'da "El-Mühezzeb fil-fürû" adı ile bildirilmektedir. Fıkıh ilmine âit büyük bir eserdir. Bunun te'lîf sebebi, İbn-i Sabbâg'ın kendisi hakkında: "İmâm-ı Şafiî ile Ebû Hanîfe'nin arasında bir ictihâd farkı kalmazsa, Ebû İshâk'ın ilmi ortadan kalkardı" ya'nî "Onun ilmi, onun ikisi arasındaki ictihâd farklılıklarını bildiren, hılâf mes'elerinden ibârettir" dediğini duyunca, kendisinin fıkıh ilmindeki üstünlüğünü de isbât etmek için bu kitabını yazmıştı. Bu kitabını defalarca yazdı. Şöyle ki; maksadına uygun olmadığını görünce, onu Dicle nehrine atardı. Daha sonra başka bir sûrette re'yini topladı. Onları bir eser hâline getirip insanlara ulaştırmış oldu. Eserini 455 (m. 1063) senesinde yazmaya başlamış ve 469 (m. 1076) senesinde tamamlamıştı. Bu, kıymeti yüksek olan bir eserdir. Şafiî fâkihleri, ona çok önem verip şerh ettiler. Ebû İshâk, bundan çok hoşlanırdı. Hattâ kendisi bu kitap hakkında buyurdu ki: "Hazırladığım bu kitap, şayet Resûlullaha (aleyhisselâm) arz edilmiş olsaydı, "Bu, benim ümmetime emrettiğim dinin tâ kendisidir" buyururdu."

2. Et-Tenbîh fil-fıkh Keşf-üz-zünûn'da "Et-Tenbih fî fürû'ış-Şâfiiyye" ismi ile zikredilmektedir. Bu eser, Şâfiîler arasında çok okunan beş kitaptan birisidir. Çok okunması, onu Şeyh Ebû Hâmid el-Mervezî'nin "Ta'lika"sından almış olmasındandır. Bunun da birçok şerhleri yapılmıştır. Birçokları da muhtasar hâle getirmişler, özetlemişlerdir. Ba'zıları da, onun ihtivâ ettiği konuları nazım hâline getirmişlerdir.

3. En-Nüket fil-hılâf: Keşf-üz-Zünûn'da "En-Nüket fî ilm-il-Cedel" adı ile zikredilmektedir.

4. Et-Tebsıra: İbn-i Hıllıgân bunun cedel ilmi hakkında; Keşf-üz-zünûn sahibi de, usûl-i fıkıh ilmi hakkında olduğunu bildirmektedir. İbn-i Cinnî, ona şerh yaptı.

5. El-Maûne fil-Cedel

6. Et-Telhîs: İbn-i Hılhgân, cedel ilmi hakkında olduğunu bildirmektedir.

7. El-Lem' fî usûl-il-fıkh: El-Hedbânî, bunun iki cild hâlinde ve daha başkaları şerhlerini yaptı.

8. Şerh-ül-lem' fî usûl-il-fıkh

9. Nushu ehl-il-ilm

10. Tabakât-ül-fukahâ

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 215-262

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 29

3) Tabakât-ül-fukahâ li-İbn-i İshâk (Mukaddime)

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 319-320

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 349

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 124

7) Tezhîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 172

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 68

9) Mir'ât-üz-zeman fî târih-il-a'yân sh. 135, 186 (1968 Ankara)